

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

ՀԵՐԱՅԻ ՏՈՒՐՅԱԿ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ
ԵՎ ՉԱՐԳԼՕՄԱԿ ՀԵՌԱԿԱՐՄԵՐԸ
ARMENIAN STUDIES TODAY
AND DEVELOPMENT
PERSPECTIVES

Միջազգային համաժողով
Երևան, 15-20 սեպտեմբերի, 2003 թ.
International Congress
Yerevan, September 15-20, 2003

Ձեկուցումների ժողովածու
Collection of papers

**ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՆՈՐ ԻՆՔՆՈՒՍՈՒՅՑԻ
ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԿԻՐԱՈՒԱԿԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

*Սամվել Իսկանդարյան
Գրիգոր Վահանյան
Հայաստան*

Լեզուն բոլոր ժամանակներում եղել և մնում է ազգի գլխավոր ցուցիչը և անսխալական արտահայտիչը: «Ներկայիս ժամանակում,- գրել է Մեսրոպ Թաղիադյանը,- մեր ազգության ապացույց և նշանն միայն մեր լեզունն է, եթե այն ևս միջիցն բառնանք, էլ հայ չենք»: Նույնն է վկայում նաև մեր մեծ լուսավորիչ Խաչատուր Աբովյանը. «Մեկ ազգի պահողը, իրար հետ միացնողը լեզունն ա ու հավատը: Լեզուն փոխիր, հավատը ուրացիր, էլ ընչո՞վ կարես ասիլ, թե որ ազգիցն ես»:

Այսօր, թերևս, ոչ մեկի համար գաղտնիք չէ, որ ինչպես Մայր Հայրենիքում, այնպես էլ մանավանդ Սփյուռքում բավական մեծ թիվ են կազմում մեր այն հայրենակիցները, ովքեր ճակատագրի բերմամբ անհաղորդ են մնացել իրենց նախնյաց լեզվին, որը ոչ միայն ոգի է, այլև ազգային ոգու և փորձի փոխանցման միջոց: Հայկական տարերքից կտրված այդ մարդկանց համար, որքան էլ ցավալի է և տարօրինակ, հայերենը օտար լեզու է, ինչպես մեզ համար՝ անգլերենը, ֆրանսերենը, ռուսերենը և մյուս լեզուները: Բայց հայերեն չիմանալը հայի մեղքը չէ, այլ դժբախտությունը: Ուստի կարծում ենք՝ մեղադրելուց ավելի կարևոր և մարդասիրական կլինի այն, որ օգնենք մեր քույրերին ու եղբայրներին, գոնե ցանկացողներին, վերադառնալ մայր ժողովրդի գիրկը:

Մյուս կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակումից հետո, երբ մեր երկիրը ներգրավվել է համաշխարհային գործընթացների մեջ, անդամ դարձել միջազգային մի շարք կառույցների, գնալով մեծանում է հետաքրքրությունը հայերիս ու մեր երկրի նկատմամբ, և շատ օտարերկրացիներ ևս ցանկանում են հայերեն սովորել, մեզ հետ հաղորդակցվել մեր լեզվով:

Բայց ի՞նչ ունենք մենք տրամադրելու ինչպես հայերեն չիմացող մեր հայրենակիցներին, այնպես էլ մեր լեզվին տիրապետել ցանկացող մեր օտարերկրացի բարեկամներին, բացի մի քանի քերականագիտական ձեռնարկներից և ինքնուսույցներից, որոնց արժանին հատուցելով՝ այնուամենայնիվ ստիպված ենք նկատել, որ լեզուների արագացված ուսուցման դարաշրջանում դրանք վաղուց իրենց սպառել են: Հայագիտական առաջին միջազգային համաժողովի բացման նիստի ժամանակ դոկտոր Ռիչարդ Հովհաննիսյանն իրավացիորեն նկատեց. «Վերջին տարիների տեխնոլոգիական հեղափոխությունը անթիվ նորարարությունների հեռանկարներ է բացել... Տեխնոլոգիան այժմ կարող է պատասխանել երևակայության բոլոր թռիչքներին», մինչդեռ «մենք ետ ենք մնում բազում ասպարեզներում»: Խոսքը մասնավորեցնելով հայոց լեզվի ուսուցման վերաբերյալ՝ հարգարժան գիտնականն իր

գեկուցման մեջ նկատում է. «Ժամանակակից արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսուցմանն ու ուսուցմանն օժանդակելուն չեն բավարարում արդյունավետ տեսալսողական միջոցներն ու անհրաժեշտ լաբորատոր նյութերը»:

Ահա հայերենը որպես օտար լեզու ուսուցանելու բնագավառում եղած բացը լրացնելուն է կոչված հայոց լեզվի մեր էլեկտրոնային նոր ինքնուսույցը, որը հայ իրականության մեջ նորություն է ոչ միայն լեզվի ուսուցման մեթոդի, այլև նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառման առումով: Ստեղծագործաբար օգտագործելով այս բնագավառում ռուս և եվրոպական լեզվաբանների առաջավոր փորձը՝ մենք այդ փորձը հարստացրել ենք նաև մեր դիտարկումներով և ուսումնասիրություններով, սփյուռքահայ ուսանողների հետ տարիների աշխատանքի մեր փորձով:

Սա լազերային սկավառակի վրա գրանցված եռալեզու (հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն) էլեկտրոնային դասագիրք է, որի հայերեն տեքստերը նաև հնչում են: Այս ինքնուսույցի միջոցով անգլիախոս կամ ռուսախոս յուրաքանչյուր ոք, լինի հայերեն չիմացող հայ կամ օտարերկրացի, կարող է կարճ ժամանակամիջոցում յուրացնել մոտ 2000 բառ և տիրապետել լեզվական այնպիսի հմտությունների, որոնք նրան հնարավորություն կտան միջին մակարդակով ազատ հաղորդակցվել հայկական միջավայրում:

Լեզվի ուսուցման մեր մեթոդի հիմքում ընկած է խաղը՝ որպես դարերով փորձված միջոց: Դրա էությունն այն է, որ ուսուցման նպատակը թաքնված է սովորողից: Դիտողական և խոսքային միջոցների օգնությամբ ստեղծվում է բնականին մոտ միջավայրի պատկեր, և սովորողին թվում է, թե ինքը ոչ թե լեզու է սովորում, ոչ թե քերականական կատեգորիա կամ խոսքային միավոր է յուրացնում, այլ առօրյա կյանքում հանդիպող խնդիր է լուծում կամ առաջադրանք կատարում: Այստեղ չկան քերականական բացատրություններ, այլ ամբողջ քերականությունն ուսուցանվում է գործնական վարժությունների միջոցով, որոնք բնույթով հաղորդակցական լինելով՝ միաժամանակ թեմատիկ և իրադրական ուղղվածություն ունեն:

Առհասարակ վարժությունների հարցը մեթոդիկայի հիմնահարցերից է: Դրանց համակարգի ճիշտ ընտրությունը շատ բանով է պայմանավորում լեզվի ուսուցման արդյունավետությունը: Այս առումով իրոք անփոխարինելի է նմանողական վարժությունների դերը: Ժ. Դալտերի կարծիքով՝ վերջիններս փոխարինում են ավանդական քերականական բացատրություններին՝ նպաստելով լեզվական կառուցվածքի յուրացմանը: Իսկ Ռ. Լանդաուն նմանողական վարժությունները համարում է բոլոր վարժությունների մեջ ամենահիմնականը և ամենակարևորը:

Շեշտը դնելով նմանողական վարժությունների վրա՝ մենք լիովին բացառել ենք քերականական բացատրությունները, ընդհուպ մինչև օտար լեզուների ինքնուսույցներում (Մոժիե-Բրաուզերի՝ ֆրանսերեն, Քեյլեր-Լևինի՝ գերմաներեն, Դիքսոնի՝ անգլերեն, Կոստոմարովի խմբագրությամբ՝ ռուսերեն) պահպանված խոնարհման և հոլովման աղյուսակների դուրս մղումը: Մեր կարծիքով, դրանք ավելի շուտ ընթերցողական վարժություններ են, քան միտված են լեզվի գործնական ուսուցմանը: Կա նաև հարցի մյուս կողմը. հաճախ է պատահում, որ սկսնակը անգիր անելով սերտում է հոլովման կամ խոնարհման աղյուսակը, բայց լրիվ անճարակ է դառնում, երբ այս կամ այն քերականական կարգն ստիպված է լինում կիրառել առօրյա կյանքում հանդիպող որոշակի իրադրության մեջ: Ուստի առավել նպատակահարմար է խոնարհումը և հոլովումը ուսուցանել ոչ թե առանձին-առանձին, այլ կենդանի խոսքում՝ հարցուպատասխանային վարժությունների միջոցով: Իրավացի են այն մեթոդիստները, ովքեր մերժում են «խոնարհել հետևյալ բայերը», «Գոյականը նախադասության մեջ օգտագործել այս կամ այն հոլովով» և նման տիպի վարժությունները, որոնք, մեխանիկական բնույթ ունենալով, ոչինչ չեն տալիս լեզվի գործնա-

կան ուսուցմանը: Այս դեպքում փոխվում է նաև վարժության պահանջը, օրինակ «Համաձայնվեցե՞ք կամ մի համաձայնվեցե՞ք ինձ հետ», «Տրված հարցերին տվե՞ք դրական կամ բացասական պատասխան», «Արմենը կարդո՞ւմ է, թե՞ գրում» և այլն:

Առավել արդյունավետ են այն վարժությունները, որոնք սովորողից ստեղծագործական մոտեցում են պահանջում, նրան մոտեցնում իրական հաղորդակցության պայմաններին և մղում ստեղծագործաբար արտահայտելու իր մտքերը: Օրինակ՝ այս կարգի վարժություն. «Դուք եկել եք խանութ: Վաճառողից խնդրե՛ք ցույց տալ Ձեր ուզած ապրանքը կամ մթերքը: Հարցրե՛ք գինը: Գնեցե՛ք Ձեր ուզածը»:

Ինչ վերաբերում է հարցուպատասխանային վարժություններին, մեթոդիստները բողոքում են, որ օտար լեզուների ուսուցման ձեռնարկներում ու դասագրքերում հիմնական ուշադրությունը դարձվում է պատասխանելու կարողության մշակմանը և գրեթե անտեսվում է հարց տալու հմտության ձևավորման ու զարգացման վրա տարվող աշխատանքը: Մենք ձգտել ենք վարժությունների համակարգում պահպանել համաչափությունը: Եվ առհասարակ այս ինքնուսույցում չկան պատահական վարժություններ: Ամեն մի վարժությունը կազմելիս՝ միշտ աչքի առաջ ենք ունեցել դրա նպատակը: Հասկանալի է՝ գնացել ենք պարզից դեպի բարդը, հեշտից՝ դեպի դժվարը:

Ներկա ինքնուսույցի կառուցվածքը պարզ է: Այն բաղկացած է 34 թեմատիկ դասերից, որոնցից առաջին 9-ը կազմված են միայն բանավոր վարժություններից. նկատի ենք ունեցել այն հանգամանքը, որ մարդը նախ խոսել է սովորում, ապա կարդալ ու գրել: X – XII դասերը մվիրված են գրուսուցմանը, մնացածները՝ գիտելիքի խորացմանը և ամրակայմանը: Սկսած XIII դասից՝ երկխոսությունները ծառայում են նաև որպես ընթերցանության նյութ: Ընթերցանության և գրավոր վարժությունների ներգրավումը օգնում է բանավոր ճանապարհով հաղորդված լեզվական նյութի և կառուցվածքի յուրացմանն ու ամրապնդմանը:

Յուրաքանչյուր դասն իր հերթին բաղկացած է 3 մասից: Առաջին մասում տրվում է լեզվաքերականական այն նյութը, որի ուսուցումը տվյալ դասի նպատակն է: Երկրորդ մասում, որը վերնագրել ենք «Ձրուցարան», բերվում են այդ նյութն ընդգրկող կամ պարունակող երկխոսություններ, երրորդ մասում՝ բանավոր և գրավոր վարժություններ: Վերջում կա գիտելիքների ստուգման 100-բալանոց մի հարցարան, որի միջոցով սովորողը, ընտրություն կատարելով գույք ձևերի միջև՝ ճիշտ և սխալ, կարող է ինքնուրույն որոշել հայերենի իմացության իր մակարդակը՝ լեզու սովորելու այս նախնական փուլում:

Օտար լեզվի դասագրքերը և ինքնուսույցները (չնոռանանք, որ այս դեպքում հայերենը ուսուցանվում է որպես օտար լեզու) միշտ էլ հետաքրքիր և գրավիչ են լինում, երբ դասից դաս անցնում են նույն հերոսները, որոնք կյանքի տարբեր հանգամանքներում իրենց տարբեր կերպ են դրսևորում: Մեր ինքնուսույցն էլ ունի իր հերոսները՝ հայ ուսուցիչ պրն Դարյանը, նրա ընտանիքի անդամները և աշակերտները, որոնք իրական նախատիպեր ունեն, ամերիկացիներ պրն Բրաունը և պրն Սմիթը, վերջինիս կինը՝ տիկ. Մերին, նրանց երեխաները՝ Թոմն ու Ալիսը, ռուս երեխաներ Սաշան ու Մաշան և ուրիշներ, որոնք բոլորը հանդիպել են Հայաստանում երևանում: Նրանք շրջագայում են Հայաստանում, որը հնարավորություն է տալիս ներկայացնել նաև մեր երկիրն ու ժողովրդին: Իսկ առանձին թեմաներ կամ դասեր, ինչպես, օրինակ, «Երևան՝ արևի քաղաք», «Եկեք քայլենք Երևանի փողոցներով», «Աշխարհի ամենագեղեցիկ պողոտան» (Մ. Մաշտոցի պողոտայի մասին է խոսքը), «Հայաստանի ճամփաներով» և այլն, կարող են հետաքրքիր և ուսանելի լինել նաև հայերենին տիրապետողների համար:

Այնպես, որ մեր ինքնուսույցը բնույթով նաև տեղեկատվական է: Բուն նյութից բացի՝ այն պարունակում է բազմաթիվ հարակից նյութեր՝ սկսած ՀՀ

սահմանադրությունից մինչև հայոց ժայռապատկերները, Հայկի և Բելի ավանդավե-
պից մինչև հայ նշանավոր արվեստագետների ու ազգային գործիչների կյանքի ու
ստեղծագործությունների մասին հանրամատչելի գիտելիքները:

Ինքնուսույցին կցված են նաև երկլեզվյան բառարաններ՝ հայերեն-անգլերեն,
անգլերեն-հայերեն, հայերեն-ռուսերեն և այլն, բայց սովորողի գործը հեշտացնելու
համար, որ անընդհատ «չվազի» բառարանի հետևից, հայերենի բոլոր տեքստերը
թարգմանել ենք անգլերեն և ռուսերեն. բավական է սլաքը դնել ԱՄՆ-ի կամ ՌԴ-ի
դրոշի վրա, և էկրանին անմիջապես հայտնվում է նույն տեքստի անգլերեն կամ
ռուսերեն թարգմանությունը:

Թող մեր ասածը անհամեստություն չընկալվի, դրվատանքի շատ խոսքեր ենք
լսել այս աշխատության ազգային ձևի և մարդասիրական, հայրենասիրական բո-
վանդակության, հումորի գեղարվեստական հնարքը վարպետորեն կիրառած լինե-
լու, միջառարկայական կապերը հաշվի առնելու մասին, կարծիքներ, որոնք հնչել
են ազգային ռադիոյով, արձանագրվել հանրապետական մամուլի էջերում: Իսկ ինչ
դիդակտիկ տեսալսողական նյութերի հարստությանն է վերաբերում, դրա վառ ա-
պացույցը ինքնուսույցում գետնոված 1000-ից ավելի նկարներն ու տեքստերի ծայ-
նագրություններն են:

Այն էլ ասենք, որ «Հայոց լեզվի ինքնուսույց» էլեկտրոնային դասագրքի հիմք
հանդիսացող տողերիս հեղինակի համանուն ծեռնարկը փորձարկվել է ԵրՊԻ-ի
(այժմ ՀԳՃՀ) օտարերկրյա քաղաքացիների նախապատրաստական ֆակուլտե-
տում՝ առհասարակ հայերեն չիմացող ուսանողների խմբերում, և տվել բավական
լավ արդյունքներ: Նրանում կիրառված մեթոդը հետագայում ավելի է հղկվել և կա-
տարելագործվել:

Նորագույն տեխնոլոգիաներն, իրոք, հրաշքներ են գործում, և մեր ինքնուսույցի
էլեկտրոնային տարբերակի հնարավորությունները, չենք վախենում ասել, անսահ-
մանափակ են: Նախ սովորողը կարող է համակարգչի վահանակի կոճակը սեղմե-
լով իր ցանկացածի չափով լսել և կրկնել իր ուզած բառը, բառակապակցությունը,
նախադասությունը, երկխոսությունը կամ այլ տեքստ, կարող է կրկին ու կրկին վե-
րադառնալ նախորդ էջին կամ դասին, նորից աշխատել այդ նյութի վրա, իսկ եթե
օգնության կարիք է գգում, կարող է կանչել «Մեթոդական ուղեցույցը»:

Համակարգիչը լայն հնարավորություն է տալիս նաև գրավոր խոսքի ուսուցման
համար: Սովորողը կարող է տպատառերով գրել բառեր, նախադասություններ և
այլն, լրացնել բաց թողնված տառերը, բառերը, վերջավորությունները և այլն: Կա-
րող է միայն ծայրը միացնելով գրել բառային կամ ուսուցողական, նաև ստուգողա-
կան թելադրություններ, ապա տեքստի հետ համեմատելով՝ ստուգել իր գրածը և
գնահատել: Այստեղ ևս գործում է խաղի սկզբունքը. եթե սովորողը գրավոր վար-
ժությունը ճիշտ չի կատարում, առաջ գնալ չի կարող. երրորդ անգամ սխալվելուց
հետո համակարգիչը նշում է ճիշտ տարբերակը և թույլ տալիս առաջ շարժվել:

Ի տարբերություն հրապարակի վրա եղած հայերենի մյուս ինքնուսույցների՝ սա
արդեն եղած որևէ ծրագրի թարգմանությունը կամ հայացումը չէ, այլ՝ մեր ստեղծա-
ծը, և շարունակական բնույթ ունի: Իսկ դա նշանակում է, որ այն կարող է հարս-
տացվել նորանոր նյութերով, թեմաներով ու դասերով: Այսպես՝ նպատակ ունենք
նույն տեքստը թարգմանել նաև արևմտահայերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտա-
լերեն և իսպաներեն, իհարկե, համապատասխան ֆինանսական միջոցների առկա-
յության դեպքում:

Այս ինքնուսույցը, որը հասցեագրված է թե՛ մեծահասակներին, թե՛ փոքրահա-
սակներին, լայն հեռանկարներ է բացում նաև հեռահաղորդակցական ուսուցման
համար, որը համակարգչի միջոցով կկապի աշխարհի տարբեր ծագերում ապրող
հայերին իրար և Մայր Հայրենիքի հետ:

Ասենք և այն, որ ինքնուսույցի վրա աշխատանքը կատարվել է 1998-2003թթ. «Ռ-
րոնում-Հայկնետ» հիմնադրամում (այժմ «Հայկնետ» ուսումնագիտական հիմ-
նադրամ)՝ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության ֆինանսական աջակցու-
թյամբ: 2003թ. հունիսին այն քննարկվել է նույն նախարարության Կրթական բարեփո-
խումների կենտրոնում, որի տնօրեն պրն Վիկտոր Մարտիրոսյանի ստորագրությամբ
ստացել ենք այսպիսի գրություն. «Ձեր հեղինակած «Հայոց լեզվի ինքնուսույց» է-
լեկտրոնային դասագիրքը քննարկվել է ԿԲԿ մասնագիտական խմբերում: Ըստ մաս-
նագետների՝ այն օգտակար կլինի բոլոր այն հայորդիների համար, ովքեր կորցրել
են կապը մայրենի լեզվի հետ և ցանկանում են հայերեն սովորել: Էլեկտրոնային
դասագիրքը ընդհանուր պատկերացում է տալիս Հայաստանի ու նրա ժողովրդի
մասին և այդ առումով այն ուսուցիչների կողմից կարող է օգտագործվել նաև որպես
տեղեկատվություն, բնագրային նյութի հետ աշխատելու միջոց»:

Մեր հեղինակած էլեկտրոնային ինքնուսույցի կիրառական հնարավորություն-
ների մասին ասվածը թերի կլինի, եթե չնշենք, որ այն արդեն կիրառվում է ՀՀ մի
շարք բուհերում և դպրոցներում՝ Երևանի պետական բժշկական համալսարան, Հա-
յաստանի պետական ճարտարագիտական համալսարան, Երևանի «Գլաժոր» կա-
ռավարման համալսարան, Մոսկվայի սերվիսի պետական համալսարանի Երևանի
մասնաճյուղ, Ե. Չարենցի անվան դպրոց և այլն: ՀՀ կրթության և գիտության նա-
խարարության կողմից ինքնուսույցի թեկուզ սահմանափակ քանակություն (20 օ-
րինակ) ուղարկվել է Մոսկվայի և Ջավախքի հայկական դպրոցները: Գնալով մեծա-
նում է մեր ինքնուսույցի տարածման աշխարհագրությունը՝ Ավստրալիայից մինչև
Անգլիա, ԱՄՆ, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունից մինչև Իտալիա, Գեր-
մանիա, Բելգիա, Հոլանդիա և այլն:

Մենք՝ հեղինակներս, չենք կարծում, թե ստեղծել ենք անթերի մի գործ: Կան
և վրիպակներ. դրանք նշված են ինքնուսույցում: Սիրով կընդունենք շահեկան
դիտողությունները, որոնք կնպաստեն աշխատանքի կատարելագործմանը:
Կարևորն այն է, որ այս ուղղությամբ քայլ է կատարված, իսկ ապագան, ան-
կասկած, բարձրագույն տեխնոլոգիաներին է պատկանում, որոնց կիրառական
հնարավորությունները սահման չեն ճանաչում: